

# Methodology of the Pedagogical Process in Higher School: General and Specific Challenges of Today and Possible Didactic Ways to Overcome Them

UDC 278.026

DOI: <https://doi.org/10.15421/172650>**Yefimenko Mykola**Dr.Sc., Full Prof., <https://orcid.org/0000-0001-7539-8007>, [efimnn1958@gmail.com](mailto:efimnn1958@gmail.com)**Moga Mykola**Dr.Sc., Assoc. Prof., <https://orcid.org/0000-0001-6463-9426>, [moga2003@ukr.net](mailto:moga2003@ukr.net)*Oles Honchar Dnipro National University (Dnipro, Ukraine)*

## Abstract.

The article examines the transformations in the sphere of higher education in Ukraine that have been observed over the last decade of dynamic political, economic and social changes both in Ukrainian society and in general on the entire planet. First of all, we are talking about the natural processes of evolution of the higher education system education and pedagogical process in higher education institutions. Today, societies are developing so rapidly on the basis of the latest technologies, especially information technologies, that it becomes impossible to ignore these objective processes in the life of modern higher education.

The exponential increase in the daily information flow, as well as the possibility of receiving it almost instantly, puts increased demands on higher education teachers who communicate directly with and for higher education students. Compared to the 1990s and the first decade of this century, the audience of applicants, or rather the typical portrait of a modern higher education applicant, has changed significantly. The democratization of society and knowledge of one's legal rights allow today's applicants to more actively intervene in the pedagogical process than was previously the case. But this intervention is not always educational – it often has the context of defending one's rights while ignoring one's responsibilities.

But the most significant factor that influenced the functioning of higher education institutions in Ukraine was the war, martial law, and the evacuation of universities from the territory's hostilities, loss of the main material base, migration of teaching staff both to other institutions in Ukraine and abroad.

All of the above significantly deforms the normal pedagogical process in higher education that has been practiced for years, which requires a review of certain traditional forms, methods, and the organization of the educational process in today's complex social conditions.

**Keywords:** methodology, pedagogical process, higher education, innovative approaches, educational process

## Методологія педагогічного процесу вищої школи: сучасні виклики й дидактичні шляхи їх вирішення

**Єфименко Микола, Мога Микола***Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара (Дніпро, Україна)*

## Анотація.

У статті розглянуто трансформації у сфері вищої освіти України, які спостерігаються за останнє десятиліття динамічних політичних, економічних та соціальних змін як в українському суспільстві, так і загалом на всій планеті. Перш за все, мова йде про природні процеси еволюції системи вищої освіти й педагогічного процесу в закладах вищої освіти. Сьогодні суспільства так стрімко розвиваються на основі новітніх технологій, особливо інформаційних, що стає неможливим ігнорування цих об'єктивних процесів у житті сучасної вищої школи. Збільшення в геометричній прогресії щоденного інформаційного потоку, а також можливість його швидкого отримання висувають підвищені вимоги до викладачів вищої школи, які спілкуються безпосередньо зі здобувачами вищої освіти.

У порівнянні із 90-ми роками й першим десятиліттям цього століття помітно змінилась аудиторія здобувачів, точніше типовий портрет сучасного здобувача вищої освіти. Демократизація суспільства, знання своїх юридичних прав дозволяють сьогодні здобувачу більш активно втручатись у педагогічний процес, ніж це було раніше. Але це втручання не завжди навчальне: часто воно має контекст відстоювання своїх прав з одночасним ігноруванням своїх обов'язків.

Але визначним чинником, що вплинув на функціонування закладів вищої освіти України, стала війна, воєнний стан, евакуація університетів із територій бойових дій, втрата академічної матеріальної бази, активні міграції професорсько-викладацького складу як в інші заклади України, так і за кордон.

Усе вищенаведене суттєво деформує відпрацьований роками нормативний педагогічний процес у вищій школі, що потребує перегляду окремих традиційних форм, методів, організації навчального процесу в сучасних складних соціальних умовах.

**Ключові слова:** методологія, дидактика, педагогічний процес, вища школа, інноваційні підходи, навчальний процес

Стаття надійшла / Article arrived: 29.12.2025

Схвалено до друку / Accepted: 03.02.2026

**Вступ.**

Вища освіта є найбільш професійним рівнем освітньої ієрархії, тому має відповідати сучасним прискіпливим вимогам до підготовки майбутніх фахівців у різних галузях народного господарства. Загальні дидактичні основи традиційного педагогічного процесу у вищій школі відображені в ряді робіт (Васецька, 2023; Вітвицька, 2023; Кулішов, 2022; Нічуговська, 2020; Шанскова, 2019 та ін.). У них розкрито академічні питання історії, теорії та організації вищої освіти; основи традиційної методики викладання у вищому навчальному закладі, організаційні питання практикуму; структурно-функціональної моделі формування життєтворчої компетентності здобувача освіти; сучасних пріоритетів управління якістю освіти закладів вищої освіти (на кафедральному рівні) тощо.

Пошуки сучасних підходів до організації педагогічного процесу у вищій школі знаходимо в низці досліджень із питань особливостей управління якістю вищої освіти в умовах сучасних євроінтеграційних процесів; індивідуально-психологічних відмінностей інноваційності педагогічних працівників; екстреного дистанційного навчання в сучасній Україні; технології дистанційного навчання (зокрема, діяльності та ресурсів MOODLE); трансформації класичного навчального процесу (ефективних стратегій та інструментів для проведення дистанційних занять); цифрових застосунків та сервісів у наукових дослідженнях тощо (Галіцян та ін., 2021; Ігнатів, 2020; Кухаренко & Бондаренко, 2020; Прокопенко, Доценко, Москаленко, Лебедева & Толяренко, 2021; Собченко & Федоренко, 2023; Собченко, Доценко, Ворожбіт-Горбатюк & Боярська-Хоменко, 2021).

Спеціалізовані підходи до організації педагогічного процесу в закладах вищої освіти для здобувачів окремих спеціальностей знаходимо в роботах за такими напрямками: для корекційних педагогів (Савінова & Берегова, 2021); для розвитку методологічної компетентності аспірантів в умовах університетського середовища (Нічуговська, 2024); індивідуалізації освітнього маршруту як засобу професійного розвитку майбутніх педагогів у цифровому середовищі університету (Ткачова, Ткачов & Собченко, 2022) та ін.

Як і всі інституції під час кризових станів у державі, система вищої освіти також зазнає різних негативних впливів як об'єктивного так і суб'єктивного характеру. Окремі дослідження було присвячено тим негативним процесам, які зараз відбуваються в нашій державі та опосередковано впливають на якість вищої освіти (Яцина, 2022). Але самим значним чинником, що впливає сьогодні на функціонування закладів вищої освіти України, стала війна, воєнний стан, евакуація університетів із територій бойових дій, втрата основної матеріальної

бази, міграції професорсько-викладацького складу як в інші заклади України, так і за кордон, загальне зниження традиційної навчальної культури здобувачів вищої освіти. Ця ситуація потребує оперативних дій у контексті адаптації методології педагогічного процесу до складних сучасних викликів. На жаль, таких розробок поки недостатньо, що й обумовлює **актуальність** нашого дослідження.

**Метою дослідження** є визначення існуючих проблем в організації сучасного педагогічного процесу в українських закладах вищої освіти в умовах війни та упорядкування потенційних шляхів його вдосконалення на основі інноваційних дидактичних рішень.

Для досягнення мети необхідно вирішити низку **завдань**:

1. На основі аналізу інформаційних джерел із проблематики дослідження та особистого викладацького досвіду в системі вищої освіти виявити та сформулювати основні існуючі проблеми в організації педагогічного процесу в сучасній вищій українській школі.

2. Виявити позитивні тенденції у вимушених змінах традиційного освітнього процесу в закладах вищої освіти України, викликаних загальним воєнним станом і пов'язаними із цим соціальними та технологічними проблемами.

3. На основі систематизації отриманої інформації сформувати перспективні шляхи модернізації традиційної системи навчання у вищій школі за допомогою інноваційних підходів, що враховують специфіку сучасного складного українського соціуму.

**Методи дослідження.** У дослідженні було використано такі методи:

- Пошук та ознайомлення з інформаційними джерелами за проблематикою дослідження.
- Аналіз отриманих даних і систематизація інформації.
- Моделювання інноваційного алгоритму організації педагогічного процесу в сучасній вищій школі в умовах України.

**Результати дослідження.**

Соціальні потрясіння останніх років в Україні істотно вплинули на організацію та якість педагогічного процесу в закладах вищої освіти та, на жаль, ці зміни переважно мають тенденцію до погіршення. Зупинимось детальніше на цих тривожних процесах для того, щоб краще зрозуміти, в якому напрямі мають відбуватися інновації у вищій школі в реальних сучасних українських умовах. Водночас ми дотримуватимемось позиції дуального підходу, розглядаючи кожен існуючий проблему з двох протилежних позицій та знаходячи в існуючій ситуації як недоліки, так і можливі позитивні аспекти.

До недоліків слід віднести наступне:

1. Головною проблемою останніх років слід

вважати *перехід від очного, живого навчання до навчання дистанційного*, яке відбувається в режимі онлайн. Далі розглянемо **негативні** моменти цієї тенденції.

А) Помітно *страждає дисципліна здобувачів*, частка з яких знаходить для себе зручне психологічне пояснення, чому можна не завжди бути на занятті й не обов'язково своєчасно та на необхідному рівні якості дотримуватися існуючих освітніх вимог для здобувачів вищої освіти. Сьогодні дуже легко, за бажанням, «прикритися» ситуацією за типом: «у мене не було світла», «у мене не працював інтернет», «я був у бомбосховищі, де не було можливості підключитися до заняття», «в оселі було дуже холодно, тому я грівся в іншому місці й не мав можливості приєднатися до навчального процесу» тощо. Такі ситуації перевірити в усіх випадках неможливо й тому частина здобувачів регулярно користується ними для того, щоб проігнорувати навчальний процес. Єдині критерії, які можуть керувати діями слухачів у таких ситуаціях, – це совість (порядність) та відповідальність (професіоналізм). На жаль, ці якості сформовані на необхідному рівні поки не у всіх здобувачів вищої освіти.

Б) Онлайн (дистанційне) навчання значно збільшує *фізичну та комунікативну відстань між педагогом та студентами (аспірантами)*. У цьому випадку відсутня їхня фізична присутність в аудиторії, що завжди під час традиційного навчання створювало *особливу атмосферу сумісної освітньої діяльності*, яка складалась із харизми педагога, його (її) індивідуальних професійних якостей, манери викладання, стилю реагування на різні нестандартні ситуації в аудиторії, спонтанної імпровізації та емоційної синтонності (гармонійного співналаштування на аудиторію та окремих її представників).

Якщо проводити умовну аналогію з відомою *теорією поля* Курта Левіна, то фізична присутність викладача в аудиторії змінює психоемоційний стан всіх присутніх у цій аудиторії студентів (аспірантів), водночас *виникають унікальні енергетично-інформаційно-комунікативні вібрації між учасниками педагогічного процесу*, що суттєво підвищує загальну ефективність навчання. В умовах дистанційного навчання (онлайн) ця цінна атмосфера особистісних взаємовпливів викладача та студентів майже нівелюється – їй просто «складно утриматись» у площині монітора комп'ютера або гаджета.

В) Доволі часто студенти користуються такою комп'ютерною опцією, як *формальна присутність на занятті* у формі «аватарки» за фактичної відсутності у віртуальній аудиторії. Цифровий двійник (або альтер-его) не здатен замінити живу людину з її особистісною енергетикою. Це дуже нагадує ситуацію, коли актор-соліст виступає на сцені театру, а в залі сидять десятки масок, за якими ховаються

реальні люди, чия справжня реакція на виступ актор не бачить, тому не розуміє її рівень. Комп'ютер підключений до відповідної програми, студент наче присутній на занятті (його прізвище висвічується на екрані для старости та викладача), але реальної участі в занятті він/вона не бере. У таких випадках педагог «губить очі» своїх слухачів і це помітно знижує енергетику викладання матеріалу та його необхідний емоційний колорит. А саме в очах слухачів можна частіше за все побачити віддзеркалення діяльності викладача на занятті, реакцію студентів на той або інший блок інформації, конкретний приклад тощо. Ця реакція допомагає педагогу орієнтуватися в навчальній ситуації, миттєво коригувати свої дії в бік підвищення мотивації слухачів до сприйняття нового інформаційного контенту.

Г) В онлайн-форматі навчання в здобувачів вищої освіти *переважають тенденції до егоцентризму*, що призводить до *надмірної індивідуалізації* педагогічного процесу та *вимушеної «аутистичності»* здобувачів вищої освіти. Студенти в такому режимі фізично відокремлені один від одного, не формують достатньою мірою необхідні особистісні, навчальні, творчі комунікації, не генерують разом нові творчі ідеї, проєкти, плани. Губиться дуже важливий феномен – *принцип групи*. А саме командний стиль групової підтримки лежить в основі кондуктивної педагогіки Андраша Петьо, основні постулати якої мають цінність для теми нашого дослідження.

Г) В умовах дистанційної форми навчання істотно *знижується ефективність зворотного зв'язку* з боку слухачів, коли студент може оперативно поставити запитання викладачу й уточнити неясні для нього моменти. Загалом онлайн-режим педагогічного процесу зберігає таку можливість оперативної відповіді з боку викладача, але доволі часто така можливість може бути заблокована різними технічними проблемами, які сьогодні існують: іноді може бути технічно не забезпеченою внаслідок поганого інтернету, вимкнення світла або наявності радіоелектронних перешкод від роботи РЕБів.

Д) *Знижуються можливості традиційних форм контролю* з боку викладача за діяльністю здобувача, зокрема, за веденням ним відповідного конспекту, виконанням домашніх завдань та самостійної підготовки. Перевіряти оформлення конспектів лекцій та інших занять у режимі онлайн незручно й нереально. Водночас відомо, що конспект – це стислий письмовий запис ключових фрагментів лекції, семінару, або будь-якого іншого заняття у вищій школі: основні ідеї, тези, визначення, факти, коментарі спеціаліста – для ефективнішого засвоєння матеріалу, результативної підготовки до екзамену й загального системного структурування отриманих знань для їхнього подальшого використання на практиці.

Е) Онлайн-форма навчання в більшості випадків

не надає викладачу та студентам можливості реалізації практичних занять, пов'язаних із безпосереднім спілкуванням з дітьми, учнями або студентами, позбавляє сумісної освітньої діяльності разом із ними.

Є) За такої форми навчання практично не використовується наявна в закладі вищої освіти матеріально-технічна база для навчального процесу: наприклад, для спеціальності А6 «Спеціальна освіта» зали для занять фізичною культурою, спеціально обладнані кабінети для ерготерапії, лікувальної фізичної культури, масажу; сенсорні кімнати, кабінети логопеда, психолога, вихователя тощо. Цей перелік може бути продовжений матеріально-технічними базами для навчання за іншими спеціальностями.

2. Проте, до **позитивних моментів** вимушеної дистанційної / онлайн форми навчання слід віднести наступні:

1. Здобувачі вищої освіти *отримують більш комфортні умови* для навчання в тому плані, що їм тепер не треба витрачати багато часу, енергії та фінансових ресурсів для того, щоб їздити на заняття в заклад вищої освіти та проживати в іншому місті (для заочників), винаймаючи житло. Тепер це можна робити у своїй оселі, у звичній для себе кімнаті, у комфортних домашніх умовах, або тих, що до них наближені. Це, безумовно, поліпшує загальний настрій, психічний (емоційний) стан, комфортність навчання і на цій основі підвищує якість професійної підготовки.

2. Студенти *отримують можливість персоналізувати організацію процесу навчання*, створюючи для себе зручні умови (учбове місце, комфортний одяг, оптимальна біомеханічна поза тулуба та кінцівок, можливість випити чашечку кави (чаю) під час заняття, або сходити, за необхідності, у вбиральню тощо).

3. У таких умовах з'являється значно більше *можливостей та стимулів для своєї навчальної та професійної самоорганізації*. Тепер не хтось керує дисципліною здобувача, а фактично він сам. А це вже накладає відповідальність перед собою, своїми батьками, дітьми, викладачами, колегами по роботі (у заочній формі навчання). Таким чином відбувається *своєрідна активація самосвідомості*, коли можливості зовнішнього контролю й адміністративного впливу значно зменшуються, а можливості особистісної самоорганізації пропорційно збільшуються. Цей непростий і достатньо сенситивний період зміни вектора бажано не пропустити й розвинути цю саму *культуру свідомої відповідальності* здобувачів перед своїми освітніми обов'язками й професійним майбутнім.

4. Паралельно зростанню культури свідомої відповідальності *збільшуються можливості самостійного цілеспрямованого опанування фахового матеріалу* за конкретними дисциплінами. Аспект самостійності має велике значення як для

фахової підготовки здобувачів, так і для їхньої подальшої викладацької та наукової діяльності. У руслі самостійного навчання студент / аспірант *може сам обирати найбільш актуальну та цікаву для нього проблематику* та значно глибше занурюватись у неї, орієнтуючись на свої цільові бажання реалізовувати себе в тій або іншій галузі життя. Саме ця *цільова мотивація досягти високого рівня в обраній галузі для подальшої ефективної реалізації себе й отримання відповідних матеріальних (фінансових) дивідендів є найбільш ефективною рушійною силою в навчальному процесі*. Здобувач має чітко розуміти, для чого йому треба добре вчитися й активно самовдосконалюватись за обраним фахом.

5. Онлайн-навчання *помітно розширює можливості здобувача вищої освіти продовжувати сумісну освітню діяльність з викладачем після закінчення занять, поза регламентованого програмами навчального процесу*. Це можуть бути індивідуальні консультації, участь у вебінарах і семінарах викладача, у реалізації його творчих проєктів як асистентів, сумісних досліджень тощо. Тобто, дистанційна форма навчання *надає більшу гнучкість та оперативність у спілкуванні*, ніж навчання класичне, академічне, від зустрічі в аудиторії до зустрічі на заліку або підсумковому екзаміні.

6. Онлайн-формат навчання *у фізичному плані значно полегшує опанування необхідними фаховими компетенціями студентам з особливими освітніми потребами*, що демократизує процес отримання вищої освіти, робить його більш доступним для всіх верств населення. Студентам із порушеннями опорно-рухового апарату, зору, слуху, поведінки тощо більш зручно навчатися в домашніх умовах, максимально пристосованих для індивідуалізованого навчання.

7. Педагог як *активний учасник педагогічного процесу також отримує більш комфортний режим своєї професійної діяльності*, коли більше немає потреби іноді долати значні відстані на роботу та між корпусами закладу вищої освіти. Це економить час викладача, зберігає його життєву енергію та гармонізує емоційний стан, що є важливою передумовою для ефективного проведення сучасного заняття у вищій школі. Викладач, частіше за все, працює в домашніх умовах, у звичній для себе і комфортній обстановці, що також позитивно впливає на його (її) професійну діяльність, особливо в ті дні, коли за розкладом занять необхідно провести декілька пар поспіль.

Резюмуючи стислий аналіз основних недоліків та здобутків сучасного вимушеного дистанційного педагогічного процесу (у тому числі в онлайн-режимі), слід визначити основну дуальну пару понять, навколо яких можна намагатися створювати відповідні інновації, що будуть більшою мірою враховувати складні соціально-економічні особливості, які виникли та існують сьогодні в Україні.



**Традиційне навчання (очне та заочне) <=>  
Дистанційне навчання (онлайн)**

Говорячи про якість вищої освіти, слід визначитись із цим поняттям. Під ним розуміють «сукупність властивостей та характеристик освітнього процесу, що надають йому спроможність формувати такий рівень професійної та громадянської компетентності, який задовольняє потреби суспільства» (Галіцян, 2021, с. 105).

Виділяють такі основні складники якості вищої освіти:

1. *Якість цінностей, цілей і норм.* Вона полягає у врахуванні в педагогічному процесі вимог різних категорій споживачів до надання освітніх послуг: студентів, аспірантів, докторантів, педагогічних працівників закладу вищої освіти, роботодавців і українського суспільства загалом.

2. *Якість навчально-виховного процесу.* Охоплює якісний рівень змісту освіти та освітніх технологій і віддзеркалює рівень навчально-методичного забезпечення, зміст освітніх програм, застосування інноваційних освітніх технологій.

3. *Якість умов навчання.* Характеризується рівнем матеріально-технічної бази закладу вищої освіти, інформаційно-комп'ютерного забезпечення, а також рівнем професійної кваліфікації викладачів та інтелектуальним і мотиваційним потенціалом.

4. *Якість результату освіти.* Розглядають як готовність випускника до професійної діяльності (Шанскова, 2019).

У контексті нашого дослідження особливо вагомими є другий і третій пункти, як найбільш робочі, основні – якість навчально-виховного процесу та умов навчання. Має сенс розділити їх на дуальні критерії, що відображають крайні, протилежні стани педагогічного процесу (табл. 1).

Табл. 1

Критерії педагогічного процесу в закладі вищої освіти (дуальний підхід)

| ДУАЛЬНІ МЕТОДИЧНІ КРИТЕРІЇ ЯКІСНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОЦЕСУ |                                         |                                        |
|-----------------------------------------------------------|-----------------------------------------|----------------------------------------|
| 1                                                         | Традиційний процес навчання =>          | < Інноваційний (сучасний)              |
| 2                                                         | Авторитарний (від викладача) =>         | < Сумісний процес із здобувачами       |
| 3                                                         | Аудиторний =>                           | < Дистанційний                         |
| 4                                                         | Єдиний сталий =>                        | < Вибірковий (диференційований)        |
| 5                                                         | Кондуктивний (груповий) =>              | < Індивідуальний освітній маршрут      |
| 6                                                         | Регламентований =>                      | < Варіативний                          |
| 7                                                         | Контрольований із зовні викладачем =>   | < Самоконтроль здобувачем              |
| 8                                                         | Пасивне сприйняття інформації =>        | < Активний пошук необхідного контенту  |
| 9                                                         | Формалізоване навчання =>               | < Мотивоване навчання                  |
| 10                                                        | Обмежене навчання =>                    | < Творче навчання                      |
| 11                                                        | Відокремленість викладача й студента => | < Синтонність викладача зі здобувачами |
| 12                                                        | Обов'язкова дисципліна (матеріал) =>    | < Вибіркова дисципліна (інформація)    |

У таблиці наведені головні *критеріальні пари* основного показника педагогічного процесу – якості вищої освіти. Перелік цих пар може бути продовжений шляхом деталізації різних методичних станів і підходів у навчанні здобувачів вищої освіти. Вказані критерії в їхній абсолютній формі існують об'єктивно самі по собі й не залежать від особистості викладача, приймає він (вона) їх або ні. Але педагогу в процесі своєї професійної діяльності необхідно умовно оживити кожен з наведених дуальних критеріальних пар у вірному дидактичному напрямі. Можна говорити про **дуальний дидактичний вектор**, під яким ми розуміємо *напрямок зміщення методологічного акценту від одного полюсу дуальної пари до іншого в педагогічному процесі в умовах закладу вищої освіти*. Тут це зміщення має відбуватись у процесі реформації традиційного академічного навчання студентів у більш інноваційні

варіанти дидактичних підходів з урахуванням дуже специфічних сучасних соціальних умов нашого життя.

Спираючись на отриману в інформаційних джерелах інформацію з проблематики дослідження, а також на свій багаторічний досвід викладацької діяльності в закладах вищої освіти, ми пропонуємо дидактичну спрямованість дуальних векторів, яка вказана в таблиці 1 у вигляді стрілочки, яка показує спрямованість бажаного дидактичного зміщення в педагогічному процесі сучасної вищої школи в Україні.

Поки мова йде про тенденцію, про змінення умовних акцентів у професійній діяльності викладача вищої школи. Але це зовсім не означає, що у своєму професійному вдосконаленні педагогу слід кардинально перейти від однієї крайності до іншої. Істина, як відомо, лежить у зоні «золотої

середини» між двома протилежними станами явищ, процесів, підходів, якостей, стилів тощо. Такий «рухливий» (коливання дидактичного акценту трохи вправо, трохи вліво) серединний стан немов би вирішує наявну розбіжність між крайнощами, гармонізує як психосоматичний стан учасників сумісної освітньої діяльності, так і сам педагогічний процес загалом. Можна говорити про «феномен спідометра», який показує рух стрілки за варіювання швидкості пересування автомобіля. На автівці можна їхати дуже повільно й ускладнювати тим самим загальний динамічний рух всіх автівок на трасі. А можна навпаки, їхати дуже швидко, значно перевищуючи вказані на знаках цифри. І це також буде створювати напружену ситуацію на трасі. Але існує поняття оптимальної швидкості пересування, коли автівка рухається в приблизно одному темпі зі всім транспортним потоком, нікому не заважає та водночас водій відчувається комфортно ще й тому, що в такому оптимальному режимі витрачається мінімум дорогого пального.

Аналогічно та в педагогічному процесі – треба знайти для себе й здобувачів зону комфортних стосунків у сумісній освітній діяльності, яка умовно знаходиться приблизно посередині між, наприклад, жорсткою авторитарною педагогікою та м'якою вільною педагогікою, що базується на повній свободі діяльності здобувачів. Іншими словами, між вказаними в таблиці 1 дуальними дидактичними парами має бути розташована двостороння стрілочка, що говорить про можливе зміщення методологічних та методичних акцентів як в один, так і в протилежний бік залежно від конкретної педагогічної ситуації, яка відбувається в навчально-виховному процесі тут і тепер.

Виходячи з вищенаведеного, має сенс ввести таке поняття, як **генеральний дуальний дидактичний вектор**, який буде демонструвати загальний **стратегічний курс реформації системи вищої освіти та діяльності конкретного викладача та групи студентів у відносно довготривалій перспективі**.

Для вирішення тактичних завдань (проблем) всередині цього генерального дидактичного дуального вектора має існувати **тактичний методичний вектор швидкого реагування на проблемну педагогічну ситуацію, що виникла тут і тепер**. І в цьому випадку для її ефективного гармонійного вирішення (за максимального збереження людських енергетичних ресурсів) необхідно посунути педагогічний акцент (умовну стрілочку спідометра) до первинних станів дуальної пари, тобто до звичайності, академічності та сталості педагогічного процесу.

У цьому загальному процесі вдосконалення діяльності сучасного закладу вищої освіти має, безсумнівно, домінувати генеральний дидактичний дуальний вектор (відмічений у таблиці домінуючою стрілкою зліва направо) як довготривалий орієнтир

реформування всієї системи вищої школи. Разом із тим, для вирішення другорядних, ситуативних проблем (завдань) активно слід використовувати оперативні можливості тактичного методичного вектора, який іноді може бути спрямований навіть у протилежному напрямі від дидактичного мейнстріму.

### Висновки.

Таким чином, виконане дослідження дозволило довести, що:

1. Головною проблемою останніх років слід вважати *перехід від очного, живого навчання до навчання дистанційного*, яке відбувається, головним чином, у режимі онлайн. Конкретно це виражається в таких негативних тенденціях: помітно страждає *дисципліна здобувачів*; дистанційне (онлайн) навчання значно *збільшує фізичну та комунікативну відстань між педагогом та студентами (аспірантами)*; доволі часто здобувачі користуються такою комп'ютерною опцією, як *формальна присутність на занятті* у формі «аватарки» за фактичної відсутності у віртуальній аудиторії; *переважають тенденції до егоцентризму* в здобувачів вищої освіти, що призводить до надмірної індивідуалізації педагогічного процесу та *своєрідної «аутистичності»* здобувачів вищої освіти; за дистанційної форми навчання істотно зменшується *ефективність зворотного зв'язку* з боку слухачів, коли студент не завжди може оперативно поставити запитання викладачу й уточнити незрозумілі для нього моменти; *знижуються можливості традиційних форм контролю* з боку викладача за діяльністю здобувача, зокрема, за веденням ним відповідного конспекту, виконанням домашніх завдань та самостійної підготовки; онлайн-форма навчання в більшості випадків *не надає викладачу та студентам можливості реалізації практичних занять*, пов'язаних із безпосереднім спілкуванням із дітьми, учнями, або студентами, позбавляє живої сумісної освітньої діяльності разом із ними; у такій формі навчання практично *не використовується наявна в закладі вищої освіти матеріально-технічна база для навчального процесу*.

2. До позитивних моментів вимушеної дистанційної форми навчання здобувачів вищої освіти слід віднести такі: здобувачі вищої освіти отримали *більш комфортні умови для навчання* в тому плані, що їм тепер не треба витрачати багато часу, енергії та фінансових ресурсів для того, щоб їздити на заняття в заклад вищої освіти та проживати в іншому місті (для заочників), знімаючи житло; студенти отримали можливість *індивідуалізувати організацію процесу навчання*, створюючи для себе зручні умови (учбові місце, комфортний одяг, зручна біомеханічна поза тіла та кінцівок, можливість випити чашечку кави / чаю під час заняття, або сходити, за необхідності, у вбиральню тощо; у таких умовах з'являється *значно більше можливостей та стимулів для своєї навчальної та професійної*

самоорганізації; паралельно зростанню культури свідомої відповідальності збільшуються можливості самостійного цілеспрямованого опановування фахового матеріалу за конкретними дисциплінами; онлайн-навчання помітно розширює можливості здобувача вищої освіти продовжувати сумісну освітню діяльність із викладачем після закінчення занять, поза регламентованого програмами навчального процесу; онлайн-формат навчання значно полегшує у фізичному плані опановування необхідними фаховими компетентностями студентам з особливими освітніми потребами, що демократизує процес отримання вищої освіти, робить його більш доступним для всіх верств населення; педагог як активний учасник педагогічного процесу також отримує більш комфортний режим своєї професійної діяльності, коли відпадає необхідність долати іноді значні відстані на роботу та між корпусами закладу вищої освіти.

3. В основу пошуку дидактичних шляхів модернізації педагогічного процесу в сучасній вищій школі в Україні слід покласти критеріальні дуальні пари крайніх протилежних педагогічних станів і керуватись генеральним дидактичним вектором спрямованості процесу (від і до, вказаним у таблиці

1 великою стрілкою): традиційний процес навчання => < інноваційний процес навчання; авторитарна педагогіка (що йде від домінування викладача) => < сумісний педагогічний процес викладача зі здобувачами; аудиторний => < дистанційний; єдиний обов'язковий => < вибіркового (диференційованого); кондуктивний (груповий) => < індивідуалізований; регламентований => < варіативний; контрольований іззовні викладачем => < самоконтроль здобувачем; пасивне сприйняття інформації => < активний пошук інформації; формалізоване навчання => < мотивоване навчання; обмежене навчання => < творче навчання; відокремленість викладача й студентів => < синтонність викладача зі здобувачами; обов'язкова дисципліна (матеріал) => < вибіркова дисципліна (інформація).

Водночас завжди слід зберігати можливість тактичних коригувань педагогічного процесу відповідно до конкретної навчально-виховної ситуації в аудиторії. Іноді цей «малий» тактичний вектор може не співпадати із головним дидактичним вектором (умовним мейнстрімом), але врешті це спрямовано на поліпшення загального педагогічного процесу та ефективного вирішення необхідних завдань навчання.

## БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

- Вітвицька, С. С. (2023). *Педагогіка вищої школи: практикум*. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка.
- Галіцян, О., Хіль, О., & Кириленко, Я. (2021). Управління якістю вищої освіти в умовах євроінтеграційних процесів. *Український педагогічний журнал*. №2. С. 103-112. <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2021-2-103-112>
- Ігнатюк, О. М. (2020). Індивідуально-психологічні відмінності інноваційності педагогічних працівників. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : збірник наукових праць*. Вінниця : ТОВ «Друк плюс». Вип. 57. С. 164-173. <https://doi.org/10.31652/2412-1142-2020-57-164-173>.
- Кулішов, В. С. (2022). *Дидактика вищої школи : навчально-методичний посібник*. Біла Церква : БІНПО ДЗВО «УМО» НАПН України.
- Кухаренко, В. М., & Бондаренко, В. В. (2020). *Екстрене дистанційне навчання в Україні : монографія*. Харків : Міська друкарня.
- Нічуговська, Л. І. (2020). Структурно-функціональна модель формування життєтворчої компетентності здобувача освіти. *Науковий журнал «Молодий вчений»*, 8, 1(84,1), 69-73.
- Нічуговська, Л. І. (2024). Розвиток методологічної компетентності аспірантів в умовах університетського середовища. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія Педагогічні науки*, № 2. с. 38-43. <https://doi.org/10.31651/2524-2660-2024-2-38-43>
- Основи педагогіки та інноваційні технології у вищій школі : Навчально-методичний посібник для здобувачів ступеня доктора філософії (PhD) за третім (освітньо-науковим) рівнем у галузі знань 22 «Охорона здоров'я / уклад. Л. І. Васецька. 2-е вид., доповн. і перероб. Запоріжжя : ЗДМФУ, 2023. <http://dspace.zsmu.edu.ua/handle/123456789/18867>*
- Прокопенко, А. І., Доценко, С. О., Москаленко, В. В., Лебедева, В. В., Толяренко, Н. І., & Алієв, Х. М. (2021). *Технології дистанційного навчання: діяльності та ресурси MOODLE : навч. посіб.* Харків : Новий курс. <http://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/5293>
- Савінова, Н., & Берегова, М. (2021). *Дидактико-практична підготовка майбутніх корекційних педагогів до роботи в умовах освітнього інклюзивного простору : монографія*. Одеса : Видавничий дім «Гельветика».
- Собченко, Т. М., & Федоренко, В. В. (2023). Трансформація класичного навчального процесу: ефективні стратегії та інструменти для проведення дистанційних уроків. *Новий колегіум*. 4(112), 60-66. <https://doi.org/10.30837/nc.2023.4.60>
- Собченко, Т., Доценко, С., Ворожбіт-Горбатюк, В., & Боярська-Хоменко, А. (2021). *Цифрові застосунки та сервіси в наукових дослідженнях : методичні рекомендації для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти*. Харків, Ч. 1. <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/7247>
- Ткачова, Н. О., Ткачов, А. С., & Собченко, Т. М. (2022). Індивідуальний освітній маршрут як засіб професійного розвитку майбутніх педагогів у цифровому середовищі університету. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. Вип. 85. С. 231-240. <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2022.85.34>
- Шанскова, Т. (2019). Сучасні пріоритети управління якістю освіти закладів вищої освіти: кафедральний рівень. *Парадигмальна модель керівника сфери освіти у контексті євроінтеграційних процесів : Матеріали міжнародного*

форуму управлінської діяльності ( 18 – 19 травня 2019 р. м. Тернопіль). Тернопіль: КРОК, С. 98-103. <https://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/29439>

Яцина, О. (2022). Впливи війни на психічне здоров'я: ознаки травматизації психіки дітей та підлітків. *Наукові перспективи*. 7(25), 554-567. [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-7\(25\)-554-567](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-7(25)-554-567)

## REFERENCES

- Halitsan, O., Halitsan, O., Khil, O., & Kyrylenko, Ya. (2021). Upravlinnia yakistiu vyshchoi osvity v umovakh yevrointehratsiinykh protsesiv. *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal*. 2. 103-112. <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2021-2-103-112>
- Ihnatovych, O. (2020). Indyvidualno-psykholohichni vidminnosti innovatsiinosti pedahohichnykh pratsivnykiv. *Suchasni informatsiini tekhnologii ta innovatsiini metodyky navchannia u pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy : zbirnyk naukovykh prats*. Vinnytsia: TOV «Druk plius». Vyp. 57. S. 164-173. <https://doi.org/10.31652/2412-1142-2020-57-164-173>
- Kukhareenko, V., & Bondarenko, V. (2020). *Ekstrene dystantsiine navchannia v Ukraini : monohrafiia*. Kharkiv : Miska drukarnia.
- Kulishov, V. (2022). *Dydaktyka vyshchoi shkoly : navchalno-metodychnyi posibnyk*. Bila Tserkva: BINPO DZVO «UMO» NAPN Ukrainy.
- Nichuhovska, L. I. (2020). Strukturno-funktsionalna model formuvannia zhyttietvorchoi kompetentnosti здобувача освіти. *Naukovyi zhurnal «Molodyi vchenyi»*, 8, 1 (84,1), 69-73.
- Nichuhovska, L. I. (2024). Rozvytok metodolohichnoi kompetentnosti aspirantiv v umovakh universytetskoho seredovyshcha. *Visnyk Cherkaskoho natsionalnoho universytetu imeni Bohdana Khmelnytskoho. Seriya Pedahohichni nauky*, № 2. s. 38-43. <https://doi.org/10.31651/2524-2660-2024-2-38-43>
- Osnovy pedahohiky ta innovatsiini tekhnologii u vyshchii shkoli : Navchalno-metodychnyi posibnyk dlia здобувачів ступеня доктора філософії (PhD) за третім (освітньо-науковим) рівнем у галузі знань 22 «Охорона здоров'я / уклад. L. I. Vasetska. 2-е вид., доповн. і перероб. Zaporizhzhia: ZDMFU, 2023. 145 s. <http://dspace.zsmu.edu.ua/handle/123456789/18867>*
- Prokopenko, A., Dotsenko, S., Moskalenko, V., Lebedieva, V., Toliarenko, N., & Aliiev, Kh. (2021). *Tekhnologii dystantsiinoho navchannia: diialnosti ta resursy MOODLE: navch. posib.* Kharkiv: Novyi kurs. <http://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/5293>
- Savinova, N., & Berehova, M. (2021). *Dydaktyko-praktychna pidhotovka maibutnikh korektsiinykh pedahohiv do roboty v umovakh osvitnoho inkliuzynnoho prostoru : monohrafiia*. Odesa: Vydavnychiy dim «Helvetyka».
- Shanskova, T. (2019). Suchasni priorytety upravlinnia yakistiu osvity zakladiv vyshchoi osvity: kafedralnyi riven. *Paradyhmalna model kerivnyka sfery osvity u konteksti yevrointehratsiinykh protsesiv : Materialy mizhnarodnoho forumu upravlinsko diialnosti (18 – 19 travnia 2019 r. m. Ternopil)*. Ternopil: KROK, S. 98 – 103. <https://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/29439>
- Sobchenko, T., & Fedorenko, V. (2023). Transformatsiia klasychnoho navchalnoho protsesu: efektyvni stratehii ta instrumenty dlia provedennia dystantsiinykh urokiv. *Novyi kolehium*. 4(112). 60-66. <https://doi.org/10.30837/nc.2023.4.60>
- Sobchenko, T., Dotsenko, S., Vorozhbit-Gorbatyuk, V., & Boyarska-Khomenko, A. (2021). *Tsyfrovi zastosunky ta servisy v naukovykh doslidzhenniakh : metodychni rekomendatsii dlia здобувачів третого (освітньо-наукового) рівня vyshchoi osvity*. Kharkiv, 2021. Ch. 1. 24 s. URI: <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/7247>
- Tkachova, N., Tkachov, A., & Sobchenko, T. (2022). Indyvidualnyi osvitnii marshrut yak zasib profesiinoho rozvytku maibutnikh pedahohiv u tsyfrovomu seredovyshchi universytetu. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh*. Vyp. 85. S. 231-240. <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2022.85.34>
- Vitvytska, S. S. (2023). *Pedahohika vyshchoi shkoly: praktykum*. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka.
- Yatsyna, O. (2022). Vplyvy viiny na psykhične zdorovia: oznaky travmatyzatsii psykhiiky ditei ta pidlitkiv. *Naukovi perspektivy*. 7(25). 554-567. [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-7\(25\)-554-567](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-7(25)-554-567)